

RIMSKI SPOMENICI IZ TOMISLAVGRADA

Početak lipnja 2004. na svojem imanju u Tomislavgradu, dvjesto metara jugoistočno od mjesnoga groblja Karaula, Petar Perić Peša rovokopačem je na metar dubine iskopao rimski kameni nadgrobni spomenik, te tri kapitela od pilastra.¹ Isti vlasnik iskopao je na istome mjestu 1998. god. sličan kapitel od pilastra. Nekoliko dana nakon toga, u neposrednoj blizini, vlasnik je rovokopačem iskopao još jedan kameni anepigrafski žrtvenik i kameni ulomak, vjerojatno dio kamene podnice, obrađen s gornje strane. Nalazi su, ljubaznošću vlasnika i pod nadzorom fra Gabrijela Mioča, preneseni u lapidarij franjevačkoga samostana u Tomislavgradu. Uza spomenute nalaze nije pronađen nikakav pokretni arheološki materijal, niti je obavljeno zaštitno iskapanje ili kakvo terensko istraživanje.

Spomenik od kvalitetna domaćeg vapnenca, u obliku nadgrobna cipusa, visine je 0,90 m, širine 0,57 m i debljine 0,52 m. Na dvostruko profiliranu natpisnu polju 67x34 cm uklesan je natpis u sedam redaka (sl. 1-2):

D · M		D(is) M(anibus)
P · AE · DAS		P(ublio) AE(lio) DAS(io?)
ET PAI · IONI		ET PAIIONI
CONIVG		CONIUG(i)
POSVIT	5	POSUIT
AE BAEBI		AE(lius) BAEBI(us?)
FILIVS		FILIUS.

Klesar nije bio najvještiji u ispisivanju i pozicioniranju natpisa, premda su serifna slova duboko urezana, a reci razmjereni vodoravnim crtama. Visina slova varira, u 1. retku 5 cm, u 2. retku 4,6 cm, a zatim opadaju

---

¹ Lj. Đikić, "Iskopine", *Večernji list* (BiH izdanje), 11. 6. 2004., str. 5; M. Vukadin, "Neodgonetnuti arheološki nalaz", *Naša ognjišta*, br. 7, srpanj - kolovoz 2004., str. 36.

do 3 cm u 7. retku. Interpunkcija u obliku trokrakih zvjezdica nije dosljedno provedena. U 3. retku u imenu Païioni stavljena je u sredinu riječi, ili pogrješkom pisara, ili je jednostavno ukrasni element. U 6. retku klesar je izostavio interpunkciju. Ligature su u 2. retku AE, u 3. ET, te u 6. dvaput AE. Klesar je uglavnom kratio gentilicije, tako da za oblik AELIUS jednostavno kleše AE, za što je uobičajeno AEL na natpisima u jugozapadnoj Bosni.² U 2. retku pokojnikov kognomen DAS(---) može se razriješiti višeznačno: DAS(ius), DAS(as), DAS(es) ili DAS(to). Radi se o kognomenima čestim u provinciji Dalmaciji: DASIUS susrećemo na natpisima u Saloni, Bigestama (Ljubuški), Naroni, Brezi, Halapiću (Glamoč), Klisu i Otinovcima;³ DASAS je zabilježen u naselju Clambetae (Obrovac), Promoni (Tepljuh, Drniš), Rideru (Danilo, Šibenik), Magnumu (Balina glavica, Drniš), Lisičićima (Konjic), D. Pecki (Mrkonjić Grad) i Suhači (Livno);⁴ DASTO u Borčanima (rani principat, CIL III, 14976,7 i Srinjinama, kasni principat, CIL III, 8551);⁵ dok je oblik DASES zabilježen samo jednom (Carnuntum?).⁶ U onomastičnom korpusu europskih provincija kognomen DASIUS zabilježen je 55 puta, od čega najviše u Dalmaciji 18 i Panoniji 12 puta;⁷ DASAS je potvrđen s 12 oblika;⁸ DASES je nabrojniji u Panoniji 9 puta,⁹ a DASTO susrećemo na samo trima potvrdoma.¹⁰ Za kognomen DASIUS svi istraživači tvrde da je ilirski.¹¹ Ženski oblik PAI(I)O u provinciji Dalmaciji zabilježen je u Promoni, Rideru, Borčanima, Suhači i Halapiću.¹² Zanimljivo je da na spomeniku iz Borčana kod Tomislavgrada: *D(is) M(anibus) Dastoni matri et Païioni sorori P. Ae(lius) Varro p(ro) p(ietate)*,¹³ imamo sličnu interpukciju kao i na spomeniku s Karaule, u imenu Païioni rastavnicu između dva *I*. Oblik PAI(I)O, sa sufiksacijom na -ô(n), gen. -onis (kao Aplo, Buo, Cato, Dito, Epatino, Iato, Lavo, Pano, Prevo, Seiio, Sexto, Trio, Tuto, Vendo) prihvaćen je apsolutno kao ilirsko žensko ime.¹⁴ Ime BAEBI(---), koje se najvjerojatnije može razriješiti

² ŠKEGRO, 1997., 92-99.

³ ALFÖLDY, 1969., 185-186.

⁴ ALFÖLDY, 1969., 185.

⁵ ALFÖLDY, 1969., 186.

⁶ ALFÖLDY, 1969., 185.

⁷ OPEL II., 93.

⁸ OPEL II., 93, za Dalmaciju samo 5 potvrda, što je propust.

⁹ OPEL II., 93.

¹⁰ OPEL II., 93.

¹¹ PATSCH, 1904., 353; KRAHE, 1929., 37; RENDIĆ - MIOČEVIĆ, 1951., 40; MAYER, 1957., 122; KATIČIĆ, 1963., 268-269; KATIČIĆ, 1964., 18; ZANINOVIĆ, 1966., 53-54; ALFÖLDY, 1969., 185; RUSSU, 1969., 196-199; MARIN, 1977., 425.

¹² ALFÖLDY, 1969., 257.

¹³ PATSCH, 1904b., Fig. 79, 215.

¹⁴ KRAHE, 1929., 34; KRAHE, 1955., 73; MAYER, 1957., 253; MAYER, 1959., 223; KATIČIĆ, 1963., 271; RUSSU, 1969., 230; ALFÖLDY, 1969., 257; SCHULZE, 1991., 38.

kao gentilicij BAEBI(us), potvrđeno je u provinciji Dalmaciji u Arbi, Enoni, Nadinu, Koriniju, Aseriji, Tiluriju, Naroni, Saloni i drugdje,¹⁵ dok se od europskih provincija najčešće pronalazi u Hispaniji 116 potvrda (m. i f.) i Italiji 52 spomena.¹⁶ Budući da *filius Ae(lius)* na natpisu nema prenomena, BAEB(---) dopušta razrješenje kao uzurpirani kognomen BAEBI(anus), potvrđen u provinciji Dalmaciji u Crvici,¹⁷ te u Hispaniji (3 potvrde), i u Galiji Narbonensis i Panoniji jedanput.¹⁸ Ima mišljenja da je gentilno ime Baebius podrijetlom italsko.¹⁹

Pokojnica PAIIO na natpisu nije spomenuta kao majka Elija Bebija, već kao žena njegova oca Publija Elija Dasija, što znači da je bila Bebijeva maćeha. Njezino ime uklapa se u onomastički tip najjednostavnije jednočlane formule, što znači da je bila domorotkinja.²⁰ Za razliku od nje otac i sin imali su rimsko građansko pravo, sudeći po gentiliciju Aelius, stečeno u doba cara Hadrijana u prvoj polovici 2. st. ili kasnije.²¹ Poznat nam je znatan broj Elijevaca na natpisima u jugozapadnoj Bosni: 9 u Tomislavgradu (Borčani 3, Prisoje 3, Tomislavgrad 1, Šujica 1 i Crvenice 1), 19 Elija iz Glamočkoga polja i 9 Elija iz Livanjskoga polja.²²

Oko natpisa na cipusu iz Karaule uklesana je reljefna vegetabilna dekoracija. Iz dviju posuda bez ručaka izvijaju se cvjetovi, najvjerojatnije perunike (*Iris germanica*, ili njezine inačice *Iris illyrica*), koja je poznata kao najvažnija vegetabilna ljekovita droga u antici, a s kojom su Iliri trgovali s Grcima i Rimljanima.²³ Poznata je i kao magijska i mitska biljka u slavenskom svijetu.²⁴ U gornjem poprečnom okviru spomenika, s lijeve i desne strane u kutu, nalaze se dvije ptice, a u sredini, na vrhu natpisa, uklesana je trolisna rozeta. S desne bočne strane cipusa, u profiliranu polju 65x29 cm, uklesana je predstava ribe, s glavom nadolje, u reljefu 1,5 cm debljine i duljine 50 cm (sl. 1). Radi se o dupinu, koji je vrlo čest motiv na nadgrobnim spomenicima u Tomislavgradu, Livnu i Glamoču.²⁵ Dupin u simboličnom smislu, kao sveta životinja, igrao je veliku ulogu u pogrebnim obredima.²⁶ Na lijevoj bočnoj strani cipusa uklesano je profilirano

¹⁵ ALFÖLDY, 1969., 65-66.

¹⁶ OPEL I., 259.

¹⁷ ALFÖLDY, 1969., 161.

¹⁸ OPEL I., 259.

¹⁹ VULPE, 1925., 152, bilj. 4.

²⁰ RENDIĆ - MIOČEVIĆ, 1989., 636.

²¹ Zahvaljujem na korisnim sugestijama oko natpisa dr. G. Alföldy, u E-mailu autora od 10. 6. 2004.

²² BOJANOVSKI, 1988., 221, 241, 254.

²³ NIKOLANCI, 1980., 155; VAJS, 2003., 360.

²⁴ ČAJKANović, 1985., 34.

²⁵ PAŠKVALIN, 1983., 175-176.

²⁶ CHEVALIER, GHEERBRANT, 1987., 133.

polje, ali bez ikakva ukrasa. Na vrhu spomenika izdubljena je kamenica 35x30 cm, dubine 14 cm. Kako je riječ o grubljem klesanju, najvjerojatnije je riječ o naknadnom uratku, možda u srednjem vijeku. Sudeći po stilskim i dekorativnim značajkama (stilizirana perunika, ptice i dupin), cipus iz Tomislavgrada napravljen je u domaćoj radionici, iz čije su produkcije mnogi spomenici s Duvanjskoga, Livanjskoga i Glamočkoga polja.²⁷

U blizini opisana cipusa na Karauli pronađena su 4 kapitela od pilastra, od kojih 3 imaju dvostruku profilaciju, a jedan je ukrašen vegetabilnim ornamentima (sl. 3), čini se opet sa stiliziranom perunikom, s korijenom i listovima, koja ima pomalo antropomorfna obilježja. Kapiteli u užem dijelu najčešćih su dimenzija 70x60 cm, u širem dijelu 110x100 cm, prosječne debljine 37 cm. Slične kapitele pronašao je na obližnjem lokalitetu Crkvini, pokraj franjevačkoga samostana u Tomislavgradu, C. Patsch krajem 19. st.²⁸ S obzirom na veličinu kapitela, razložno je pretpostaviti da su stupovi na kojima su ležali kapiteli bili visoki i do 10 m. Također je na Karauli iskopan i anepigrafski žrtvenik, solidne obrade, visok 95 cm, širok na vrhu i u bazi 53 cm, a u središnjem dijelu 39 cm, te debljine 37 cm (sl. 4). Dodajmo na kraju bogate žetve nalaza na Karauli i kamenu ploču 120x100x24 cm, obrađenu s dvije strane, koja je mogla služiti kao podnica u obližnjem objektu, vjerojatno hramu.

Lokalitet Karaula odavno je poznat u arheološkoj literaturi.²⁹ Na njemu je posvjedočen kontinuitet od antike, kasnoga srednjeg vijeka (nekropola stećaka), pa do novijega doba, s obzirom da se na njemu nalazi aktivno katoličko groblje. Na njemu je u razdoblju 1896.-1897. god. C. Patsch iskopao 12 žrtvenika, od čega je 5 epigrafskih, 7 je posvećeno Dijani, 2 Armatu, te po jedan Silvanu i Liberu; 22 ulomka grobnih žara, od toga 8 epigrafskih, 5 ulomaka stupova i 6 drugih kamenih ulomaka³⁰ (sl. 5). Patsch je pretpostavljao da se na Karauli nalazilo svetište ili hram, a kasnije i crkva, koju on zove "srednjovjekovna kapela - mittelalterliche Kapelle", u kojoj su pojedini istraživači vidjeli ranokršćansku baziliku.³¹ Najeksplicitniji je o tom pitanju Đuro Basler, koji piše: "Kругu srednjobosanskih bazilika pripada i jedina u povijesnim izvorima spomenuta bazilika u Duvnu. Nalazila se na mjestu staroga municipija na Karauli, nije do danas otkopana, nego se povremenim kopanjima naišlo na nekoliko ulomaka: na dva kapitela s prikazom ptica, sličnih Dabravini, zatim na debla dvaju stupova, rađenih

²⁷ RENDIĆ - MIOČEVIĆ, 1989., 549; PAŠKVALIN, 2000., 179.

²⁸ PATSCH, 1904., 325, sl. 23.-24.

²⁹ ALBIH, svz. 3, 268.

³⁰ PATSCH, 1897., 227-243; PATSCH, 1904., 340-347.

³¹ O bazilici na lokalitetu Karaula valja vidjeti BASLER, 1972., 135; BASLER, 1986., 78-79; ŠKEGRO, 2000., 105; JOLIĆ, 2002., 309-310.

na tokarskom kolu, sličnim onima u Zenici. Osim toga, nađen je ulomak bazament s prikazom virovite rozete, sličan okviru parapetne ploče iz Potoka i Šuice. Tu su zastupljena dva divergentna stila: antički i barbarski. Bazilika je potojala još u doba Tome arhidakona u 13. st.³² Treba napomenuti da je C. Patsch izvršio iskapanja na lokalitetu Crkvini, koji se nalazi nedaleko od Karaule, i na kojemu je evidentirao bogate nalaze u rasponu 1.-4. st. On je utvrdio da je iskopani objekt bio rimski forum, najvjerojatnije rimskoga Delminija³³ (sl. 6-7). S druge strane, I. Bojanovski u Tomislavgradu smješta putnu postaju Bistue Vetus.³⁴ Ipak, većina istraživača (J. Šašel, D. Sergejevski, Đ. Basler, N. Cambi, V. Paškvalin i dr.) prihvaćaju lokaciju rimskoga Delminija u Crkvini u Tomislavgradu.³⁵ Bogati nalazi na lokalitetima Karauli i Crkvini potvrđuju mišljenje mnogih istraživača da se rimski municipij Delminij nalazio na području Tomislavgrada.

Sažetak

U radu su prikazani novi nalazi rimskih spomenika s lokaliteta Karaula u Tomislavgradu (Delminiju), BiH: jedan nadgrobni spomenik (cipus), četiri kapitela od pilastra i jedan anepigrafski žrtvenik. Natpis na cipusu tipičan je za središnje delmatsko područje. Pokojnik P. Ae(lius) Das(ius?) i njegov sin Ae(lius) Baebi(us?) bili su rimski građani, koji su dobili civitet u Hadrijanovo doba. Pokojnica nosi poznato delmatsko ime Paiao, i bila je domotkinja. Cipun iz Tomislavgrada, po svojim stilskim i dekorativnim značajkama (stilizirana perunika, ptice i dupin), napravljen je u domaćoj radionici, iz čije su produkcije mnogi spomenici s Duvanjskoga, Livanjskoga i Glamočkoga polja. Može se datirati u 2. st. Lokalitet Karaula poznat je u arheološkoj literaturi, jer je na njemu krajem 19. st. pronađeno više žrtvenika, posvećenih lokalnim božanstvima (Dijani, Silvanu i Armatu), ulomaka grobnih žara, stupova i kapitela. Pretpostavlja se da je na Karauli bilo svetište (hram?) u 2. st., dok pojedini istraživači tamo smještaju i ranokršćansku baziliku iz 5. i 6. st. U blizini Karaule, nedaleko od franjevačkoga samostana u Tomislavgradu, C. Patsch krajem 19. st. otkopao je na lokalitetu Crkvina ostatke rimskoga kompleksa, za koji je on tvrdio da se radi o rimskom forumu. Pilastri i anepigrafski žrtvenik, pronađeni također na Karauli, slični su onima koje je Patsch iskopao krajem 19. i početkom 20. st. na Crkvini u Tomislavgradu. Sudeći po brojnosti i značaju nalaza na Karauli i Crkvini, razložno je u Tomislavgradu tražiti rimski Delminij.

³² BASLER, 1984., 347-348.

³³ PATSCH, 1904., 307-339.

³⁴ BOJANOVSKI, 1988., 227.

³⁵ ŠKEGRO, 1999.-2000., 398.

RÖMISCHE DENKMÄLER AUS TOMISLAVGRAD

Zusammenfassung

Der Beitrag bearbeitet neue Funde Römischer Denkmäler von der Lokalität Karaula in Tomislavgrad (Delminium), B&H: ein Grabmal (Zippus), vier Kapitelle aus Pilaster und einen anepigraphischen Opferstein. Die Grabinschrift ist für mitteldelmatisches Gebiet typisch. Der verstorbene P. Ae(lius) Das(ius?) und sein Sohn Ae(lius) Baebei(us?) waren römische Bürger, die ihre Zivität zur Zeit des Kaisers Hadrian erwarben. Die Verstorbene trug den bekannten delmatischen Namen Paiio und war Ureinwohnerin. Das Grabmal aus Tomislavgrad wurde seinen stilistischen und dekorativen Merkmalen nach (stilisierte Schwertlilie, Vögel und Delphin) in einer einheimischen Werkstatt gemacht, wie viele andere Denkmäler auf den Feldern von Duvno, Livno und Glamoč. Es kann ins 2. Jh. datiert werden. Die Lokalität Karaula ist in der archäologischen Literatur bekannt, da im 19. Jh. dort mehrere den örtlichen Gottheiten (Diana, Silvan und Armat) gewidmete Opfersteine, Fragmente von Graburnen, Pfeiler und Kapitelle gefunden wurden. Es wird angenommen, dass es in Karaula im 2. Jh. ein Sanktuarium (Tempel?) gab, und manche Forscher behaupten auch, dass dort eine frühchristliche Basilika aus dem 5. und 6. Jh. war. In der Nähe von Karaula, nicht weit vom Franziskanerkloster in Tomislavgrad entfernt, fand C. Patsch Ende des 19. Jh. auf der Lokalität Crkvina die Überreste eines Römischen Komplexes, den er für ein Römisches Forum hielt. Die Pilaster und der anepigraphische Opferstein, auch in Karaula gefunden, sind denen, die Patsch Ende des 19. und Anfang des 20. Jh. in Crkvina in Tomislavgrad fand, ähnlich. Nach der Zahl und Bedeutung der Funde in Karaula und Crkvina ist anzunehmen, dass sich das Römische Delminium in Tomislavgrad befand.

Kratice

- ALBiH *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo, 1988.
- CIL *Corpus inscriptionum Latinarum, Consilio et auctoritate Accademiae Litterarum Regiae Borussicae editum, Berolini, Apud Georgium Reimerum*, 1873.-.
- GZM *Glasnik Zemaljskoga muzeja u Sarajevu*.
- OPEL *Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum*, I-IV composuit et correxit, B. Lőrincz, Forschungsgesellschaft Wiener Stadtarchäologie, Budapest I., 1994., Wien, II., 1999.
- ŽA *Živa antika*, Skopje.

Literatura

- G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg 1969., 65-66, 161, 185-186, 257.
- Đ. Basler, *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*, V. Masleša, Sarajevo 1972., 135.
- Đ. Basler, *Kasnoantičko doba, Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, II. Izdanje, V. Masleša, Sarajevo 1984., 347-348.
- Đ. Basler, *Kršćanska arheologija*, Crkva na kamenu, Mostar 1986., 78-79.
- I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, ANUBiH, Djela, k. LXVI, Centar za balkanološka ispitivanja, k. 6., Sarajevo 1988., 221, 227, 241, 254.
- J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1987., 133.
- V. Čajkanović, *Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama*, Srpska književna zadruka, Beograd 1985., 34.
- R. Jolić, *Duvno kroz stoljeća*, Naša ognjišta, Tomislavgrad - Zagreb 2002., 309-310.
- R. Katičić, "Das mitteldalmatische Namengebiet", 1963., ŽA 12, 268-269.
- R. Katičić, "Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija, Naučno društvo BiH", Pos. izdanja, k. IV, centar za balkanološka ispitivanja, k. 1. Simpozijum o teriotrijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba, Sarajevo 1964., 18.
- H. Krahe, *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg 1929., 37.
- H. Krahe, *Die Sprache der Illyrier*, I, O. Harrassowitz, Wiesbaden 1955., 73.
- E. Marin, "Pristupno istraživanje ilirske onomastike na Apeninskom poluotoku", ŽA, XXVI, sv. 2, Skopje 1977., 425.

- A. Mayer, "Die Sprache der alten Illyrier", I, ÖAW, Schriften der Balkan-kommission, 1957., 122, 253.
- A. Mayer, "Die Sprache der alten Illyrier", II, ÖAW, Schriften der Balkan-kommission, 1959., 223.
- M. Nikolanci, "Iris ilyrica, Dolina rijeke Neretve od prehistorije do ranog srednjeg vijeka", Znanstveni skup u Metkoviću, 4.-7. listopada 1977., HAD, sv. 5, Split 1980., 155.
- V. Paškvalin, "Sepulkralni spomenici rimskoga doba iz jugozapadne Bosne s atributima kulta Kibe i Dionisa", Zbornik: *Arheološka problematika zapadne Bosne*, Arheološko društvo BiH, Sarajevo 1983., 175-176.
- V. Paškvalin, "Skulptorske i klesarske radionice u antičkim krajevima u zaleđu Salone i Narone", ANUBiH, God. k. XXXI, Centar za balkanološka ispitivanja, k. 29, Sarajevo 2000., 179.
- K. Pač, "Novi spomenici iz Županjac-Delminiuma", GZM IX, Sarajevo 1897., 227-243.
- K. Patsch, "Prilog topografiji i povjesti Županjca-Delminiuma", GZM, XVI, 1904., 307.-339, 340.-347, sl. 23.-24.
- D. Rendić - Miočević, "Onomastička pitanja sa teritorija ilirskih Delmata", Glasnik Zemaljskoga muzeja u Sarajevu, svz. VI, Sarajevo 1951., 40.
- D. Rendić - Miočević, "Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije", Umjetnost Ilira u antičko doba, Iliri i antički svijet, Književni krug, Split 1989., 636.
- I. I. Russu, *Illiri: Istoria - Limba si onomastica - romanizarea*, Biblioteca istorica XVII, ARSR, Bucuresti 1969., 196-199, 230.
- W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Weidmann, Zürich, Hildesheim 1991., 38.
- A. Škegro, "Inscriptiones Latinae et Graecae Bosniae et Hercegovinae", Opuscula Archaeologica, 21, Zagreb 1997., 86-89.
- A. Škegro, "Dalmion/Delmion i Delminium: kontroverze i činjenice", Opuscula archaeologica, 23-24, Zagreb 1999.-2000., 396, 398.
- A. Škegro, "Duvanjski prostor u antici", Duvanjski zbornik, ur. J. Krišto, HIP, Zagreb, Naša ognjišta, Tomislavgrad, Zajednica Duvnjaka Zagreb, Zagreb - Tomislavgrad 2000., 105.
- N. Vajs, *Hrvatska povijesna fitonimija*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2003., 360.
- R. Vulpe, *Gli Illiri dell'Italia Imperiale Romana*, Ephemeris Dacoromana, III, Roma 1925., 152, bilj. 4.
- M. Zaninović, "Ilirsko pleme Delmati", I. dio, ANUBiH, godišnjak IV, Centar za balkanološka ispitivanja, k. 2, Sarajevo 1966., 53-54.
- M. Zaninović, *Delminium - primjedbe uz lokaciju, Od Helene do Hrvata*, Školska knjiga, Zagreb 1996., 2000.

Sl. 1. Cipus iz Karaule
(Tomislavgrad).

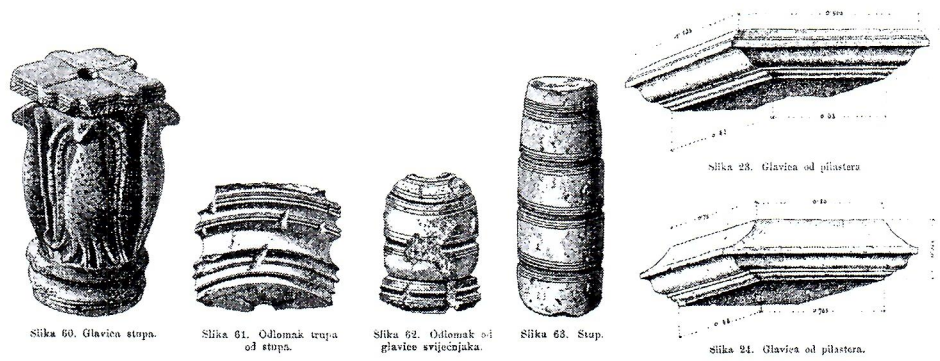
Sl. 2. Natpis na cipusu iz Karaule.

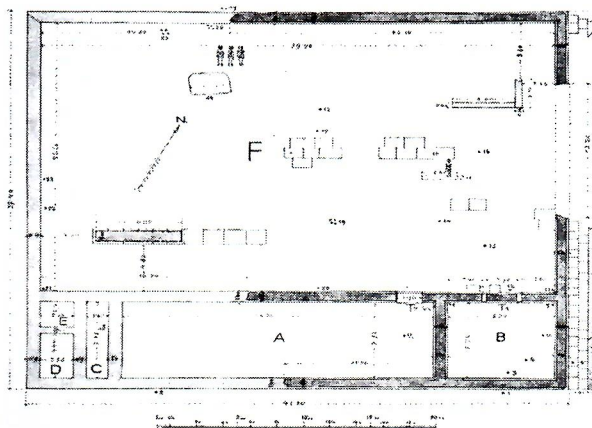
Sl. 3. Jedan od pilastara iz Karaule.

Sl. 4. Žrtvenik iz Karaule.

Sl. 5. Nalazi iz Karaule i Crkvine, Tomislavgrad (Patsch, 1904.).

Sl. 6. Forum u Delminiju (Patsch, 1904.).

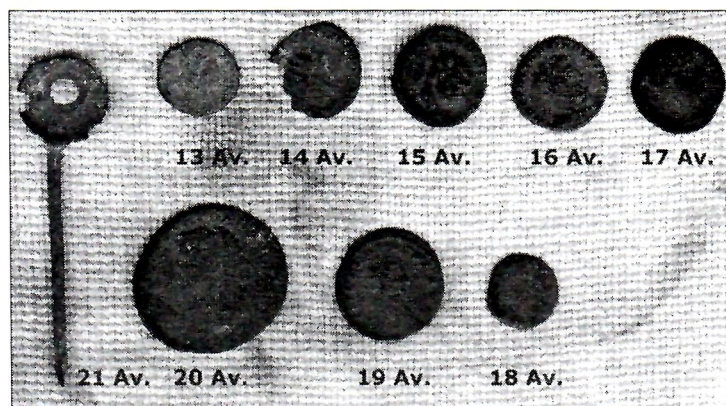

Sl. 7. Ostaci foruma u Delminiju, stanje 2004.

U GRLJEVIĆIMA PRONAĐEN NOVAC I ŽLIČICA IZ RIMSKOG VREMENA

Uvod

U mjestu Grljevićima (općina Ljubuški, zapadna Hercegovina) seljak Jozo Zubac,¹ obrađujući zemlju na svom posjedu zvanom Pustulja, pronašao je 18 kovanica novca i jednu malu žličicu iz rimskog vremena. Naime, ekspertiza tog novca² pokazala je da on potječe iz rimskog vremena, od 2. do 4. st. po. Kr. A žličica potječe negdje od 1. do 4. st. po. Kr.³

Sl. 1. Dio pronađenog novca iz rimskog vremena sa žličicom u Grljevićima.

¹ Jozo Zubac rođen je 1926. god. u Grljevićima od oca Mate i majke Janje r. Kordić. Umro je u istom mjestu 2002. god.

² U Arheološkom muzeju u Zagrebu ekspertizu novca učinila je gđa Zdenka Dukat, 23. 4. 2003. i 14. 5. 2004. Iskreno joj zahvaljujem!

³ U istom muzeju u Zagrebu, u svibnju 2004., ekspertizu žličice učinio je dr. Zoran Gregl. Iskreno mu zahvaljujem!

Zbog slabije ušćuvanosti, novac nema numizmatičku nego samo povijesnu vrijednost. Naime, taj novac i žličica svjedoče da je na ovom prostoru vjerojatno živio čovjek u rimsko vrijeme. U posjedu Danice Zubac, žene spomenutog Joze u Grljevićima jest 16 kovanica⁴ i žličica, a 2 kovanice⁵ u posjedu su Ivana Kordića u istom mjestu.

A. Opis pronađenog novca⁶ vremenskim redom

1.⁷ (11.)⁸ **Komod (176.-192.)**.⁹ Ovo je najstariji novac, kovanica.¹⁰ Na licu novca stoji uokolo natpis: M COMMODVS¹¹ ANTON AVG PIVS¹² (Marko Komod Antonin August pobožni).¹³ Lice novca prikazuje carevu glavu, okrenutu desno, s lovorovim vijencem.

Na naličju novca stoji uokolo natpis: TR P VIII IMP V COS IIII PP¹⁴ (Tribunska vlast 8 puta, car 5 puta, konzul 4 puta, otac domovine). Naličje prikazuje božicu Romu kako sjedi nalijevo i drži u desnoj ruci Viktoriju, personifikaciju božice Pobjede, a u lijevoj koplje. Iza Rome nalazi se štít.

Novac je od bakra; hibrid;¹⁵ težina 1,85 g; promjer 16 i 17 mm.¹⁶

2. (9.) **Elagabal ili Heliogabal (218.-222.)**.¹⁷ Novac¹⁸ je prilično ušćuvan. Na licu novca uokolo stoji natpis: IMP ANTONINVS PIVS AVG (Car

---

⁴ Pod brojevima: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 i 17.

⁵ Pod brojevima: 9 i 18.

⁶ U opisu novca želim se koliko toliko približiti čitaocima zbornika *Hercegovina*. Stručne osobe na ovom području poznaju jedan drugi jezik, koji nije dovoljno dostupan običnom čovjeku.

⁷ Prvi broj kod opisa novca, kovanica označava njihov vremenski slijed.

⁸ Drugi broj u zagradi slijedi numeraciju ekspertize novca. Tim brojevima označen je novac kod njihovih vlasnika.

⁹ Kratke bilješke o carevima daje autor članka. Car Marko Aurelije Antonin Komod vladao je okrutno i tražio da mu odaju božansku počast kao inkarnaciji Herakla. Ubijen je od urotnika.

¹⁰ BMC iza br. 98. Za opis novca, osim mjera (težine i promjera), vidi: *Coins in the British Museum*, Tom I.-V. (BMC) i *The Roman Imperial Coinage*, Tom I.-X., London (RIC).

¹¹ Slovo V kod mnogih latinskih riječi na novcu čita se U.

¹² M (Marcus) - Marko; COMMODVUS - Komod; ANTON (Antoninus) - Antonin; AVG (Augustus) - August; PIVS - pobožni. Kod tumačenja latinskih kratica ili riječi nastojim se ne ponavljati.

¹³ U prijevodu na hrvatski jezik držim se latinskog rasporeda riječi radi lakšeg praćenja.

¹⁴ TR (tribunitia) - tirbunska; P (potestas) - vlast; IMP (imperator) - car; COS (consul) - konzul; PP (pater patriae) - otac domovine.

¹⁵ Lice ne odgovara naličju (umetnuto).

¹⁶ Težinu i promjer novca dao je izmjeriti autor članka. Zahvaljujem farmaceutkinji gdi Luci u Ljubuškom, koja je izmjerila težinu većeg dijela novca! Kod promjera novca prvi broj označava njegov kraći dio a drugi broj duži dio.

¹⁷ Puno ime cara: Marko Aurelije Antonin Elagabal ili Heliogabal. Kao dječak bio je vrhovni svećenik sirijskog boga Elgabala u Emesi. Bio je jedan od najrazvratnijih rimskih careva. Ubili su ga pretorijanci.

¹⁸ RIC 45.

Antonin pobožni August). Lice novca prikazuje poprsje cara s lovorovim vijencem, u plaštu, okrenut desno.

Na naličju novca stoji uokolo natpis: PM TR P IIII COS III PP¹⁹ (Vrhovni svećenik, tribunska vlast 4 puta, konzul 3 puta, otac domovine). Naličje prikazuje Viktoriju, personifikaciju božice Pobjede, u letu nalijevo, objema rukama drži dijamant, do njezinih nogu s obje strane je po štit, u polju je zvjezdica.

Novac je od srebra, vrsta *denar*, kovan u rimskoj kovnici 221. god.; težina 2,29 g; promjer 18 i 20 mm.

Sl. 2. Lice i naličje novca cara Elagabala (218.-222.).

3. (14.) Valerijan (253.-259.).²⁰ Novac²¹ je na lijevom donjem dijelu oštećen. Na licu novca stoji uokolo natpis: (IMP C P LIC)²² VALERIANVS PF AVG²³ (Car Gaj Publije Licinije Valerijan pobožni sretni August). Lice novca prikazuje poprsje cara, sa zrakastom krunom, u plaštu, okrenut desno.

Na naličju novca uokolo stoji natpis: RESTITVTOR O(ORBIS)²⁴ (Obnovitelj svijeta). Naličje prikazuje cara kako stoji, lijevo okrenut, drži koplje i ispruženu ruku prema ženi koja kleči.

Novac je od bakra, vrsta *antoninijan*,²⁵ kovan je u rimskoj kovnici od 256. do 259. god.; težina 1,20 g; promjer 15-18 mm.

¹⁹ PM (pontifex maximus) - vrhovni svećenik.

²⁰ Publije Licinije Valerijan bio je neprijateljski raspoložen prema kršćanima. Umro je u ropstvu.

²¹ RIC 117.

²² Slova ili riječi u zagradama ne vide se na novcu zbog korodiranosti ili izlizanosti.

²³ C (Caius) - Gaj; LIC (Licinius) - Licinije; VALERIANVS - Valerijan; PF (pius felix) - pobožni sretni.

²⁴ RESTITVTOR - Obnovitelj; O(ORBIS) - svijeta.

²⁵ *Antoninijan* je vrsta novca, kojeg je uveo car Karakala 213. god. "Antoninus" je njegovo obiteljsko ime.

4. (2.) **Klaudije II. Gotik (268.-270.).**²⁶ Njegova su 4 novčića. Na licu novca²⁷ stoji uokolo natpis: (IMP C CLA)VDIVS AVG²⁸ (Car Cezar Klaudije August). Lice novca prikazuje poprsje cara u oklopu, sa zrakastom krunom, okrenut desno.

Na naličju stoji uokolo natpis: (JO)VI V(ICT)ORI²⁹ (Jupiteru pobjedniku). Naličje prikazuje boga Jupitera kako stoji, okrenut lijevo, drži munju i žezlo.

Vrsta novca *antoninijan*, mješavina (bil), kovan u Rimu; težina 2,04 g; promjer 19 i 22 mm.

5. (15.). Novac,³⁰ kao i prethodni, potječe iz vremena cara Klaudija II. Gotika. Na licu novca stoji uokolo natpis: IMP C CLAVDIVS AVG³¹ (Car Cezar Klaudije August). Lice novca prikazuje poprsje cara u oklopu, sa zrakastom krunom, okrenut desno.

Na naličju novca stoji uokolo natpis: LIBE(RA)LITAS AVG³² (Darežljivost Augusta). Naličje prikazuje Liberalitas, personifikaciju božice Darežljivosti, lijevo okrenutu, u desnoj ruci drži pločicu (teseru), a u lijevoj rogi obilja.

Vrsta novca *antoninijan*, kovan u Rimu; težina 2,20 g; promjer 17 i 19 mm.

6. (4.). Novac,³³ kao i prethodna dva komada, potječe iz vremena cara Klaudija II. Gotika. Na licu novca stoji uokolo jedva prepoznatljiv natpis: DIVO CLAVDIO³⁴ (Božanskom Klaudiju). Lice novca prikazuje carevu glavu sa zrakastom krunom, okrenutu desno.

Na naličju novca stoji uokolo natpis: CONSECRATIO³⁵ (Žrtvenik, posveta). Naličje također prikazuje žrtvenik.

Vrsta novca *antoninijan*, mješavina (bil), kovao ga je poslije careve smrti Kvintil u Milanu; težina 1,70 g; promjer 19 i 22 mm.

---

²⁶ Marko Aurelije Klaudije Gotik podrijetlom je Ilir. Jer je pobijedio Gote kod Niša, prozvan je Gotikom. Umro je u Sirmiju, današnjoj Srijemskoj Mitrovici.

²⁷ RIC 54.

²⁸ C (Caesar) - Cezar; CLAVDIVS - Klaudije.

²⁹ JOVI - Jupiteru; VICTORI - pobjedniku.

³⁰ RIC 57.

³¹ C (Caesar) - Cezar.

³² LIBE(RA)LITAS - darežljivost.

³³ RIC 261.

³⁴ DIVO - božanskom; CLAVDIO - Klaudiju.

³⁵ CONSECRATIO - žrtvenik, posveta, nepovredljivost.

7. (6.). Novac,³⁶ kao i prethodna tri komada, potječe iz vremena cara Klaudija II. Gotika. Na licu novca stoji unaokolo natpis: (I)MP C CLAUDIV(S AVG) (Car Cezar Klaudije August). Lice novca prikazuje carevu glavu sa zlatkastom krunom, okrenutu desno.

Na naličju novca stoji uokolo natpis: (A)NNONA (AVG)³⁷ (Anona Augusta). Naličje prikazuje Anonu, božicu obilja, stoji okrenuta nalijevo, lijevom nogom na provi broda, a u rukama drži klasove žita i rog obilja.

Vrsta novca *antoninijan*, mješavina (bil), kovan je u Rimu; težina 2,20 g; promjer (oba) 19 mm.

8. (3.) **Prob (276.-282.)**.³⁸ Njegova su 2 novčića. Na licu novca³⁹ stoji uokolo natpis: (IMP P)ROBVS (PF AVG)⁴⁰ (Car Prob pobožni sretni August). Jedva se prepoznaje carevo poprsje sa zrakastom krunom, u oklopu, okrenut desno.

Na naličju novca stoji uokolo natpis: PAX A(VGVSTI)⁴¹ (Mir Augustov). Naličje prikazuje Pax,⁴² personifikaciju božice Mira, stoji slijeva i drži grančicu masline i žezlo; odsječak je korodiran.

Vrsta novca *antoninijan*, mješavina (bil), kovan u kovnici u Sisku; težina 2,70 g; promjer 20 i 22 mm.

9. (19.). Novac,⁴³ kao i prethodni, potječe iz vremena cara Proba. Na licu novca stoji uokolo natpis: IMP PROBVS AVG (Car Prob August). Lice novca prikazuje carevo poprsje sa zrakastom krunom u oklopu, okrenut desno.

Na naličju novca stoji uokrug natpis: PAX AVGVSTI⁴⁴ (Mir Augustov). Jedva se prepoznaje Pax, personifikacija božice Mira, stoji slijeva i drži grančicu masline i žezlo; desno u polju: S i XXI.⁴⁵

Novac je bakreni, vrsta *antoninijan*, kovan u Sisku; težina 2,40 g; promjer 20 i 21 mm.

---

³⁶ RIC 18.

³⁷ ANNONA - Anona; AVG - Augusta.

³⁸ Marko Aurelije Prob rođen je u Sirmiju (Srijemskoj Mitrovici). Upotrebljavao je vojnike za izvođenje javnih radova (sađenje vinograda uz Rajnu i Dunav, isušivanje močvara u Srijemu). Ubijen od svojih vojnika.

³⁹ Usp. ? RIC 712. Nije sigurno da novac odgovara tom broju, sličan je.

⁴⁰ PROBVS - Prob.

⁴¹ PAX - mir; AVGVSTI - Augustov.

⁴² U latinskom mir (pax) je ženskog roda.

⁴³ RIC 713.

⁴⁴ PAX - mir; AVGVSTI - Augustov.

⁴⁵ S (Siscia) - Sisak; XXI oznaka je kovnice.

10. (10.) Konstancije I. (Klor) (293.-306.).⁴⁶ Na licu novca⁴⁷ stoji uokolo natpis: CONSTANTIVS NOB CAES⁴⁸ (Konstancije najplemenitiji Cezar). Lice novca prikazuje Cezarovu glavu, okrenutu desno, s lovorovim vijencem.

Na naličju novca stoji uokrug natpis: SACRA MONET AVGG ET CAESS NOSTR⁴⁹ (Sveti novac augustâ i cesarâ naših). Naličje prikazuje Monetu, personifikaciju božice novca, stoji nalijevo i drži u desnoj ruci vagu a u lijevoj rog obilja. U odsječku stoje slova ST⁵⁰ s točkom.

Novčić je bakreni, vrsta *foliis*, kovan je u Ticinumu, u Paviji u Italiji, 300.-303. god.; težina 7,30 g; promjer 26 i 27 mm.

11. (7.) Konstantin I. (306/7.-337.).⁵¹ Njegova su 3 novčića. Na licu novca⁵² stoji uokolo natpis: CONSTANTINVS PF AVG⁵³ (Konstantin pobožni sretni August). Lice novca prikazuje poprsje cara okrenuta desno, s lovorovim vijencem.

Na naličju novca stoji uokolo natpis: SOLI INVI-C-TO COMITI⁵⁴ (Suncu nepobjedivom pratiocu). Naličje prikazuje Sol,⁵⁵ personifikaciju boga Sunca; stoji, sa zrakastom krunom nalijevo, desna ruka je ispružena dok u lijevoj drži kuglu; hlamida (muška gornja haljina) prebačena je preko lijevog ramena; u odsječku stoje slova TT.⁵⁶

Novac je bakreni i kovan je 313. god. u Ticinumu, u Paviji u Italiji; težina 3,30 g; promjer 20 i 21 mm.

12. (16.). Novac,⁵⁷ kao i onaj prethodni, potječe iz vremena cara Konstantina I. Na licu novca stoji uokrug natpis: IMP CONSTANTINVS PF AVG (Car Konstantin pobožni sretni August). Lice novca prikazuje poprsje cara desno okrenuta, u oklopu, s lovorovim vijencem.

---

⁴⁶ Flavije Valerije Konstancije Klor otac je cara Konstantina I. Velikoga. Osvojio je Britaniju i ratovao protiv Germana.

⁴⁷ RIC 44a.

⁴⁸ CONSTANTIVS - Konstancije, NOB (nobilissimus) - najplemenitiji; CAES (Caesar) - Cezar.

⁴⁹ SACRA (sveta); MONET (moneta) - novac; AVGG (Augustorum) - augustâ; ET - i; CAESS (Caesarum) - cesarâ; NOSTR (nostrorum) - naših. U latinskom moneta (novac) ženskog je roda.

⁵⁰ ST je oznaka kovnice.

⁵¹ Flavije Valerije Aurelije Konstantin prozvan je Velikim, jer je kršćanima Milanskim ediktom 313. god., dao slobodu. Sazvao je prvi opći crkveni sabor 325. god. u Niceji (Nicejsko vjerovanje). 330 god. izabrao je za svoju prijestolnicu u Bizantu Konstantinopol (prozvan po njemu), kasnije Carigrad, Istanbul.

⁵² RIC 3.

⁵³ CONSTANTINVS - Konstantin.

⁵⁴ SOLI - suncu; INVI-C-TO (invicto) - nepobjedivom; COMITI - pratiocu. Crtice kod riječi INVI-C-TO i kod drugih riječi znače da su ta slova odijeljena.

⁵⁵ U latinskom riječ sol (sunce) muškog je roda.

⁵⁶ Slova TT oznaka su kovnice.

⁵⁷ RIC 27.

Na naličju novca stoji uokrug natpis: SOLI INV-I-CTO COMITI (Suncu nepobjedivu pratiocu). Naličje prikazuje Sol, personifikaciju boga Sunca, koji je nag, sa zrakastom krunom, stoji nalijevo okrenut, s hlamidom prebačenom preko lijevog ramena; desna ruka je ispružena a u lijevoj drži kuglu. Gore lijevo u polju stoji slovo R ispod X, desno F, u odsječku R⁵⁸ i jedna od oznaka radionice: (P, S, T, Q).⁵⁹

Novac je od bakra, kovan u rimskoj radionici između 314.-315. god.; težina 2,1 g; promjer: 17 i 18 mm.

13. (17.). Novac,⁶⁰ kao i prethodna dva, potječe iz vremena cara Konstantina I. Na licu novca stoji uokrug natpis: CONSTAN-TINVS AVG (Konstantin August). Lice novca prikazuje carevu glavu okrenutu desno, s lovorovim vijencem.

Na naličju novca stoji uokrug natpis: PROVIDEN-TIAE (AVGG)⁶¹ (Providnosti Augustâ). Naličje prikazuje vrata tabora s dvije kule, između njih zvjezdica. U polju desno je točka, u odsječku stoji SMTSε⁶² (Sveti novac Solun).

Novac je bakreni, kovan u Solunu između 326.-328. god.; težina 2,8 g; promjer 17 i 19 mm.

14. (5.) Licinije I. (307.-323.).⁶³ Njegova su 2 novčića. Na licu novca⁶⁴ stoji uokrug natpis: IMP LI-CINIVS AVG (Car Licinije August). Lice novca prikazuje poprsje cara s kacigom na glavi i u oklopu, desno okrenut.

Na naličju novca stoji uokrug natpis: VIRTVUS EXERCIT⁶⁵ (Hrabrost vojske). Naličje prikazuje zastavu, s jedne i druge strane sjedi po jedan zarobljenik; u odsječku: BSIS⁶⁶ */polumjesec, lijevo u polju S, desno F/HL⁶⁷ u ligaturi.

Novac je bakreni, kovan u Sisku 320. god.; težina 2,50 g; promjer 19 i 21 mm.

---

⁵⁸ R, X, F, R oznake su radionice novca.

⁵⁹ (P, S, T, Q) - na novcu se ne primjećuje nijedno od ovih slova zbog korodiranosti, opaska autora članka.

⁶⁰ RIC 153.

⁶¹ PROVIDEN-TIAE - Providnosti.

⁶² SMTSε: S (sacra) - sveta; M (moneta) - novac; TS (Thesalonica) - Solun; ε (grčko slovo epsilon) oznaka je radionice kovnice.

⁶³ Valerije Licinijan Licinije vladao je jednim dijelom Rimskog Carstva kad i Konstantin I. Veliki. Kad je u svojem dijelu carstva počeo progoniti kršćane, car Konstantin I. pobijedio ga je i dao smaknuti.

⁶⁴ RIC 129.

⁶⁵ VIRTVS - hrabrost; EXERCIT (exercitus) - vojske.

⁶⁶ B - oznaka novca; SIS (Siscia) - Sisak. Dakle, oznaka novca i njegove radionice u Sisku.

⁶⁷ F/HL isto tako oznaka je radionice novca.

15. (8.). Novac⁶⁸ je dobro uščuvan, a potječe kao i prethodni iz vremena cara Licinija. Na licu novca stoji uokrug natpis: IMP LIC LICINIVS PF AVG⁶⁹ (Car Licinijan Licinije pobožni sretni August). Lice novca prikazuje carevu glavu, desno okrenutu, s lovorovim vijencem.

Na naličju novca stoji uokrug natpis: JOVI CONSERVATORI AVGG NN⁷⁰ (Jupiteru čuvaru augustâ naših). Naličje prikazuje boga Jupitera, stoji nalijevo s hlamidom prebačenom preko lijevog ramena, naslonjen lijevom rukom na žezlo a u desnoj drži Viktoriju, personifikaciju božice Pobjede; lijevo do nogu orao s vijencem u kljunu. U odsječku stoji SIS, a desno u polju A.⁷¹

Novac je bakreni, dobro uščuvan, vrsta *follis*, kovan u Sisku između 313.-315. god.; težina 2 g; promjer 21 i 22 mm.

Sl. 3. Lice i naličje novca cara Licijana (307.-323.).

16. (12.) **Konstantin II. (317.-340.).**⁷² Na licu novca⁷³ stoji uokrug natpis: DN CONSTANTINO IVN NOB C⁷⁴ (Gospodinu našem Konstantinu mlađemu najplemenitijemu Cezaru). Lice novca prikazuje Cezarovo poprsje u oklopu, okrenut desno, s lovorovim vijencem.

Na naličju novca stoji uokrug natpis: VICTORIAE LAET PRINC PERP⁷⁵ (Viktoriji radosnoj počelu vječnomu). Naličje prikazuje dvije

⁶⁸ RIC 4 (R3). Oznaka (R3) znači da je riječ o prilično rijetkom novcu.

⁶⁹ LIC (Licinianus) - Licinijan

⁷⁰ CONSERVATORI - čuvaru; NN (nostrorum) - naših.

⁷¹ SIS (Siscia) - Sisak; A - oznaka radionice (oficine).

⁷² Flavije Klaudije Konstantin sin je i nasljednik cara Konstantina I. Velikoga. Nakon očeve smrti bio je car uz braću Konstancija II. i Konstansa (Konstanta). Vladao je Britanijom, Galijom i Hispanijom. Ubijen je kad je ustao na brata Konstansa, koji je vladao Italijom.

⁷³ RIC 77.

⁷⁴ DN (domino nostro) - gospodinu našem; CONSTANTINO - Konstantinu; IVN (iuniori) - mlađemu; NOB (nobilissimo) - najplemenitijemu; C (Caesari) - Cezaru.

⁷⁵ VICTORIAE - Viktoriji; LAET (laetae) - radosnoj; PRINC (principio) - počelu; PERP (perpetuo) - vječnomu.

Viktorije, personifikacije božice Pobjede, licem jedna prema drugoj, drže iznad žrtvenika štit s (VOT/PR).⁷⁶ U odsječku sjede dva zarobljenika leđima jedan do drugoga.

Novac je od bakra, kovan u Lugdunumu (Lionu) između 319.-320. god.; težina 1,85 g; promjer 17 i 18 mm.

17. (13.) Konstant I. (333.-350.).⁷⁷ Njegova su 2 novčića. Na licu novca,⁷⁸ koji je prilično korodiran, stoji uokrug natpis: CONSTAN-S PF AVG⁷⁹ (Konstant pobožni sretni August). Lice novca još prikazuje carevo poprsje u oklopu, okrenuto desno, s rozetnim dijademom.

Na naličju novca trebao bi stajati uokrug natpis: (GLOR-IA EXERCITVS)⁸⁰ (Slava vojske). Naličje prikazuje dva vojnika, stoje jedan prema drugome, svaki drži koplje i naslanja se na štit; između njih je zastava s kristogramom;⁸¹ odsječak je izlizan.

Novac je od bakra, kovan u Sisku između 337.-340. god.; težina 0,90 g; promjera oba 15 mm.

18. (18.). Novac,⁸² koji je vrlo korodiran pa se na njemu ne vide slova, potječe kao i prethodni iz vremena cara Konstanta. Na licu novca trebao bi stajati uokrug natpis: (CONSTANS PF AVG) (Konstant pobožni sretni August). Na licu novca jedva se primjećuje poprsje cara u oklopu i plaštu, desno okrenut, s bisernim dijademom.

Na naličju novca trebao bi stajati uokrug natpis: (VICTORIAE D.D. AVGG Q NN)⁸³ (Pobjedi gospodarâ augustâ petorice naših). Naličje još prikazuje dvije Viktorije, personifikacije božice Pobjede, stoje licem jedna prema drugoj, svaka drži vijenac i palmu, između njih grančica. U odsječku (SMT/ST).⁸⁴

Novac je bakreni, kovan u Solunu između 347.-348. god.; težina 1,1 g; promjer: 13 i 14 mm.

---

⁷⁶ Slova (VOT/PR) nisu uočljiva, a znače: Vota /Populi Romani - zavjeti/ naroda rimskoga.

⁷⁷ Konstant ili Konstans je sin cara Konstantina I. Velikog, te brat Konstantina II. i Konstantinija II.

⁷⁸ RIC 93.

⁷⁹ CONSTAN-S - Konstant, Konstans.

⁸⁰ GLOR-IA - slava; EXER-CITVS - vojske.

⁸¹ Kristogram je kršćanski znak.

⁸² RIC 106.

⁸³ VICTORIAE - pobjedi; D. D. (dominorum) - gospodara; Q (quinque) - pet.

⁸⁴ S (sacra) - sveti; M (moneta) - novac; T (Thesalonica) - solunski; ST - oznaka kovnice.

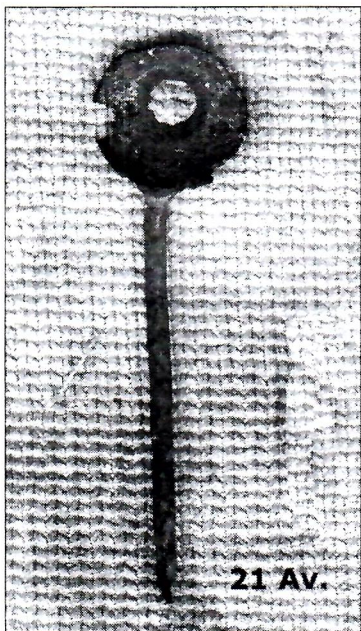
B. Opis žličice iz rimskog vremena

Spomenuti seljak Jozo Zubac pronašao je na svom posjedu Pustulja u Grljevicima i žličicu od bronce, koja, prema naprijed navedenoj ekspertizi, potječe iz rimskog vremena.⁸⁵ Žličica je okrugla, promjera 17 mm, malo oštećena na rubovima, u dnu oštećene čaške otvor promjera 5 mm. Dužina drška 45 mm, debljina 2 mm, s gornje strane šiljast i malo hrapav, oštećen. Težina žličice je 2 gr.

Najveće nalazište žličica iz rimskog vremena u Hrvatskoj jest u Sisku.⁸⁶ Tamo pronađene žličice najčešće su korištene u medicinske svrhe za

prašak i mast, a u apotekarstvu bile su gotovo neophodne za pravljenje lijekova.⁸⁷ Pronađene žličice u Sisku variraju promjerom između 17 i 30 mm te dužinom drška između 40 i 111 mm.⁸⁸ Mjere žličice u Grljevicima uklapaju se u one koje su pronađene u Sisku.

Vjerojatno se i ova žličica pronađene u Grljevicima upotrebljavala u iste svrhe kao i one koje su pronađene u Sisku. A to znači da se čovjek, koji je ovdje bio nastanjen, liječio.

Sl. 4. Žličica iz rimskog vremena, 1.-4. st.

Zaključak

Pronađeni novac i žličica u Grljevicima, što potječe iz rimskog vremena, govore o prisutnosti čovjeka, a vjerojatno i o njegovom životu na ovom prostoru.

⁸⁵ Usp. GREGL ZORAN, *Rimski medicinski instrumenti iz Hrvatske I.*, u *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3 serija, sv. XV, Zagreb 1982., str. 175-198 s dodatnih 12 tabela.

⁸⁶ Usp. *Isto*, str. 178 i 181.

⁸⁷ Usp. *Isto*, str. 181.

⁸⁸ Usp. *Isto*, str. 181.

Sažetak

U mjestu Grljevićima Jozo Zubac obrađujući zemlju pronašao je 18 komada novca i žličicu iz rimskog vremena.

Stručna obrada tog novca 2004. god. i opis pokazali su da novac potječe od 2. do 4. st. poslije Krista, a žličica od 1. do 4. st. poslije Krista. Novac su davali kovati rimski carevi iz spomenutog razdoblja. Pronađeni novac u Grljevićima pokazuje da je na tome prostoru obitavao čovjek u rimskom razdoblju, a medicinska žličica očituje da je imao razvijen određeni sustav liječenja.

Zdravko Augustin KORDIĆ

MONEY AND SPOON FROM ROMAN PERIOD DISCOVERED IN GRLJEVICI

Summary

In place Grljevici, working on his land, Jozo Zubac, found 18 pieces of money coins and a small spoon from roman period.

A special analysis of that money in 2004. and a description, showed that the money comes from the 2. until 4. century Anno Domini, and the spoon from 1. until 4. century Anno Domini. Roman emperors from that period ordered for the money to be hammered. A discovered money in Grljevici, shows that the man from roman period used to dwell on that area, and the medicin spoon shows he had a developed certain system of healing.